

SARRERA

Ebaristo Bustintza, *Kirikiño*, irakasle eta kazetariak, eta bere loba Errosek, *Errose Mañariko*a bere lanak izenpetzerakoan, senide izateaz ganera, euren inguruko ipuin eta tradizioenganako zaletasun bera zuten. Abertzaletasunak eta euskararenganako gartsutasunak bultzatuta, biek ala biek Euzkadi egunkarian egin zuten lan, osabak erredaktore modura, eta lobak, irakasle eta euskaltzaleak egunkarian lan egiteko batu zituen barriemoile ugariaren artean bat gehiago. “*Erleak*” izendatutakoen artean bi gehiago ziren jarraibide beraren aldeko ekinean. Erlearen ikurra aukeratu zuen Kirikiñok Euskal Herriko edozein bazterretatik barriak eta azalpenak bialtzen zituzten barriemoileei izena emateko: errotariak, Manterola legez Zeanuritik, edo Errose bera, Mañaritik.

Ebaristo Bustintza Mañarian jaio zen 1866. urtean eta bertan burutu zituen lehen ikasketak. Handik Durangora joan zen Batxilergoa egiteko, eta berau Almanzan amaitu zuen, familia, 1878. urtean, hara joana zen eta. Gero Fisika eta Matematika ikasketak burutu zituen Madrilen. Han Marcelo Torrontegirekin egon zen ostatu berean eta

beronek piztu zion euskararenganako jakingura. Irakasle jardun zuen Sigüenzan 1899. urtera arte. Bilbora bueltan Resurrección Mª de Azkueren lagun mina egin zen. Haren *Euskalzale* aldizkarian argitaratu zuen bere lehen kolaborazioa. Horrela eman zion hasiera hainbat egunkari eta aldizkaritako kolaboratzaile eta barriemoile ibilbideari, Gerra Handian barriemoile izateraino. Kazetaritzarekin batera irakaskuntzan jardun zuen Bilbon, bertoko Institutu Central zelakoan euskara irakasle, 24 urtez, 1929. urtean Mañaria bere jaioterrian hil aurretik arte.

Errose Bustintza bere loba Mañarian jaio zen 1899. urtean. Kirikiñoren ospeak itzalean itxi du lobarena. Horren eraginez ezer gutxi dakigu berataz. Mañarian jaio, bizi eta hil zen. Gerra denboran erbestean ibili zen Kirikiñorekin ezkondu zen Basile bere ahizta nagusiarekin. Euzkadi egunkarian hasi zen idazten, Euzkel-Atala deituriko orrialdean, Errijetatik sailean hain zuzen ere. Bere kronikek ez zeramatzen izenperik. Mañariko izengoitia, lehenengoz, 1929an erabili zuen, osabaren heriotzaren barri emateko hain zuzen be. Folklore eta etnologia lanari ekinez, berrogeita hamarren bat kontakizun idatzi zituen, olerki, abesti eta kronikez ganera. Idatzitako guztiak Durangaldeko herri eta baserri-auzoetan girotuta zeuden eta Anaitasuna edo *Jesusen Biotzaren Deya* aldizkarietan argitaratuta.

Euskal letren urrezko aroa

Biak bizi izan ziren denboraldia euskal historia eta kulturaren funtsezko sasoa izan zen. Denboraldi berean bizi izan ziren Resurrección Mª de Azkue, Sabino Arana, Txomin Agirre edota Miguel de Unamuno bera.

Abertzaletasunaren berpizkundeak berarekin ekarri zuen hizkuntza eta literatura barrizatzekeo interesa. Interes hau piztu zuten euskaldunak ildo garbizalekoak ziren, eta Kirikiño ildo horretatik aldentzen saiatu zen, herritarrengandik hurragoko hizkuntza erabiliz. Jokarrera honek sortu berria zen Euskaltzaindiak ezarritako arautik ere aldendu zuen. Izan ere, Resurrección Mª de Azkueren hurreko eta adiskide izan arren, hark Bilbora erakarri eta *Euskalzale* aldizkariaren kolaboratzaile izendatu arren, ez zuen Euskaltzaindikoa izan gura. Hori baino lehenago *Ibaizabal* astekariko zuzendaria izan zen. *Ibaizabal* astekariko asmoa zera zen, elite euskaldunak aldarrikatzen zuen ortografia eta lexikotik aldendu bari, irakurlego zabalagoa eta euskaraz irakurtzen ohituta ez zegoena erakarriko zuen hizkuntza eredia erabiltzea. Zeregin honetan hain zuzen be daude sustraituta *Kirikiño*k bere bizitzan zehar idatzi zituen kontakizun labur eta xumeak, kazetari eta irakasle lanak itxitako tartetean idatziak, kontuan izanda 1913tik 1928ra bitartean egunero zuzendu zuela egunkari abertzaleko *Euskal Atala* izenekoa. Hor egindako lanak Xabier Perek batu zituen gerora 11 liburukitan.

Abarrak (1918), *Bigarrenko abarrak* (1930) eta *Abarrak... eta abar* (1966) dira bere hiru ipuin-bilduma entzutetsuenak. Ipuinotariko asko idazlea artean bizirik zela argitaratu ziren *Ibaizabal*, *Euskalzale* eta *Euskadi* aldizkarietan. Urte batzuk geroago, 1956. urtean, Euskaltzaindiak bost ipuin argitaratu zituen bizkaieraz eta gipuzkeraz, Antonio Valverde “Ayalde”k ilustratutako album erara. Antonio Valverde “Ayalde” (1915-1970), ilustratzailea eta

Euskaltzaindiko kidea, *Bidasoa* aldizkariko ohiko kolaboratzailea zen, euskaraz zein gazteleraz.

1918ko *Abarrak* argitalpenean batutako ipuinak, bardin umore kutsukoak zein helburu pedagogiko argikoak, pertsonaien elkarrizketetan oinarritzen dira, eta elkarrizketotan hain zuzen be nabaritzen da ondoen herriko nortasuna. Bestalde, idazlea bera aurreratu zen zera esanez, bere lanak “barru gitxikoak” zirela, argi zuelako bere asmoa: entretenimendua eskeini kontakizun luze eta zailei apenas ohitutako herritarrei. Horretara, elkarrizketen bidez agertuko zaizkie pertsonaiek irakurleei eurontzat ezagun diren egoeratan. Hortik gehienek duten umore kutsuaren balioa.

Bigarrengo Abarrak (Zornotza, 1930), idazlea hil eta gero argitaratua, berrogeita hiru ipuinek eta hiru olerkik osatzen dute. Kontakizunak aurreko bildumakoen ikuspuntu eta estilo berekoak dira: laburrak eta umoretsuak edota pasadizoetan oinarritutakoak. *Abarrak... eta abar* izenburupean, Santi Onaindiak aurreko bilduma bietan eta *Euskalzale* eta *Ibaizabal* aldizkarietan argitaratutako lanak batu zituen 1966. urtean.

Oparo idatzitako bere kontakizun barregarri eta dibertigarriek idazle arin eta sotilaren irudia eman diote *Kirikiñori*. Bere iritzi artikuluak eta kronikak, ostera, *Euzkadi* egunkarian argitaratuak gehienak eta gerora 1981. urtean *Egunekoak* izenburupean batutakoak, arintasun irudi horri kontrajartzen zaizkio. Jazoera historikoak, Lehen Mundu Gerrako ingurukoak bezalakoak, hizkuntza eztabaidak edo gai politikoak, ipuinen kutsu barregarri eta dibertigarritik aldentzen dira oso.

Erroseri dagokionez gai mitologikoak eta herri-herrikoak darabiltza, beti ere bere ukitu eta kutsu fantastikoa gehituz, ez da transkribatzaile hutsa. Argitalpenak direla eta, hainbat ipuin, Jaime Kerexetak *Euskalerriko ipuinak* izenburupean berrargitaratu zituen *Jesus 'en Biotzaren Deya* eta *Anaitasuna* aldizkarietan. Eta liburu bakar batean, Kerexetak berak *Ipuinak* izenburupean, 1990. urtean. Santi Onaindiak idatzi zuen hitzaurrea, eta haxe zioen tonu poetiko eta goresgarrian: “*Idazle biotz samur ta ezitia, mixeleta egon-ezin antzera, mendi, baserri ta arkaitz-zulo zear ipuin tximel billa, iñoiz nekatu etzana*”.

Ipuin idazlearena izan arren bere alderik ezagunena, olerkiak be idatzi zituen, eurotariko batzuk Santi Onaindiak *Milla Euskal Olerki Eder* liburuan argitaratuak.

Liburu honetako ondoko ipuinotan ikusiko dugunez, ugari dira erlijio-sinismen eta praktikei dagozkien gaiak (domekatak meza, Gabonak, Aratusteak, deabruaren agerpena), taberna edo baserri girokoak (“Kukua entzuten”, “Gizon zurrak ondo erabagi”). Ipuinetako protagonistok, bai osabak zein lobak barru-barrutik ezagututako Durangaldeko parajeak dakarzkigute gogora. Harrigarria da zenbat bider diren protagonista otsein edo zerbitzari gazteak, batzuetan nagusia engainatu gurean euren maltzurutasun eta bihurrikeriaren bitartez (“Gizon zurrak ondo erabagi”, “Kokolo-mokolo”) eta beste batzuetan, ostera, euron baldartasuna eta ezjakintasuna erakutsiz (“Garagarrilean edurra”, “Deun izateko bidian”).

Eta bati baino gehiagori deigarria egingo zaio beste egile batzuk aurretiaz erabilitako gai herrikoiak aurkitzea, hala nola Errose Bustintzak kontatzen digun “Amargarren

alegiña”, aurretiaz Antonio Truebak batutakoen arteko “La necesidad” bera; edo bere osabak “Zerutar bat” (“Uno venido del cielo”) ipuinean egiten duen aldaera, geroago Jean Barbierrek argitaratuko duena bere *Légendes Basques* (1931) izenekoan; “Les trois étudiants” ipuineko lehen protagonista maltzurak trikimailu bera darabil andrazko bati ziria sartzeko, hau da bere senarra zeruan ikusi dueneko trikimailua.

Ez dira faltan eskualdeko paraje paregabeekin lotutako elezaharrak (“Deabru labarra”, “Mugarra ta Arranaitz”) ez eta, dudarik barik, protagonistek euren jokabidean erakusten duten doktrinamendu eta asmo morala: emazteak senarrarenganako duen konplizitatea (“Kukua entzuten”), nagusiak bere otseinarenganako (“Garagarrillean edurra”) edo amamak lobarenganako (“Kokolo-mokolo”); amak semearenganako erakusten duen eroapena eta ulermena (“Amargarren alegiña”, “Lorin lamiña ta mutilla”), edota agintzailearen hondamena (“Eriotzaren sagarra”). Izan ere aurreko balio eta ohartarazpenok ipuin tradizionalaren izate berari datxekie.

S. Calleja